

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 378.147:8

Наталія Александрова

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА

В статті розглядаються різні підходи до визначення сутності управлінської компетентності викладача як невід'ємної складової професійної підготовки педагога. Розкривається зміст управлінських компетенцій, виділяються управлінські вміння та прослідковується зв'язок між управлінською компетентністю та культурою. Окреслюється характерні властивості управлінської культури викладача як особистісно-професійної якості особистості викладача.

Ключові слова: управлінська компетентність викладача, управлінська культура викладача, управлінські вміння, управлінські компетенції.

Об'єктивна необхідність інтенсивних змін педагогічних систем і процесів потребує високого рівня його готовності до управлінської діяльності, здатність критично мислити, приймати рішення; вміння адаптуватися до умов життя; формування компетентного викладача у напрямі самоуправління й управління навчальним процесом, наявність управлінської свідомості та мислення. Таких результатів можливо досягнути через упровадження компетентнісного підходу. Саме компетентність у різних сферах (інтелектуальній, громадянсько-правовій, професійній, інформаційній, тощо) – є передумовою успішної самореалізації особистості в суспільстві. Проте, з іншого боку, актуалізуються питання запровадження культурологічного підходу до підготовки сучасних фахівців, який спрямований на формування високих моральних, особистісних та професійних цінностей, що мають втілюватися в особистісній та професійній культурі.

Проблема формування професійної компетентності є предметом наукових досліджень Б. Авво, Т. Браже, Ю. Варданяна, А. Маркової, Л. Дудіна, І. Колеснікова, Н. Кузьміної. Актуальність формування управлінської культури спеціаліста привертала увагу таких сучасних дослідників, як Л. Васильченко, Б. Гаєвського, Н. Губи, Ю. Пальохи, С. Королюк, В. Крижко, Є. Павлютенко, В. Лугового, О. Мармази, І. Зязюна, Г. Тимошко, Ф. Хміля, П. Щербаня. Водночас, й надалі тривають обговорення значущості культурологічної складової підготовки майбутніх викладачів, ще недостатньо проаналізований та досліджений

зв'язок компетентності та культури.

Метою статті є розкрити взаємозв'язок між управлінською компетентністю та управлінською культурою викладача.

Управління навчальним процесом передбачає послідовну зміну етапів, що характеризується тісним взаємозв'язком стадій, які закономірно змінюють один одного. Діяльність викладача можна охарактеризувати як полісуб'єктну: з одного боку, викладач виступає суб'єктом не тільки виховного впливу у взаємодії з тими, на кого спрямоване управління, але й суб'єктом формування та розвитку колективу учнів (студентів), а також суб'єктом взаємодії з навчальним закладом; а з іншого – він є суб'єктом особистісного та професійного розвитку. Специфіка навчального процесу полягає в опосередкованості впливу на людину (студента, учня), регулюванні умов його розвитку. Така діяльність викладача вимагає високого рівня управлінської компетентності, яка проявляється в готовності до вирішення педагогічних завдань й здійснення управління навчально-виховним процесом. Саме в процесі самоосвіти й професійного самовдосконалення відбувається трансформація управлінської компетентності в професіоналізм, вищим проявом якого є управлінська культура викладача.

В педагогічній літературі розрізняють *компетентність* і *компетенції*. Компетенція – це сукупність взаємопов'язаних змістовних орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності, необхідних для здійснення діяльності. Це певні норми, формальні вимоги суспільства до підготовки майбутніх фахівців, а компетентність, в свою чергу, – рівень освіченості, що є інтегративною якістю особистості викладача, забезпечує здатність вирішувати завдання різного характеру (пізнавальні, ціннісно-орієнтовні, комунікативні, перетворювальні), спираючись на соціальний досвід [2, с. 197].

Під професійною компетентністю людини розуміють багатогранне явище, в основу якого покладено інтеграцію особистісних якостей людини, її спроможність використовувати знання, вміння, навички в діяльності, її ставлення до вимог робочого місця, професії. Компетентність спеціаліста виступає як професійний досвід, що втілюється в професіоналізм. Саме компетенції та компетентність забезпечують взаємозв'язок особистісних якостей індивіда зі сподіванням і вимогами соціокультурного середовища та забезпечують процес його входження до соціуму (соціалізацію) [2, с. 197].

Аналізуючи професійну компетентність викладача, Т. Браже на підставах культурологічного підходу вважає, що вона є складним багатофакторним утворенням і складається з певних компонентів, які визначаються не лише професійними базовими знаннями і вміннями, але і ціннісними орієнтаціями спеціаліста, стилем взаємовідносин з людьми, загальною культурою особистості, здатністю до розвитку власного

творчого потенціалу [1, с. 27].

Ми поділяємо точку зору Б. Авво, який на позиціях аксіологічного підходу до визначення сутності професійної компетентності зазначає, що професійна компетентність викладача є аксіологічним (ціннісним) і діяльним утворенням особистості, яке проявляється в готовності педагога до аналізу і вирішення проблем в контексті конкретних ситуацій професійної педагогічної діяльності. Невід'ємною складовою професійної компетентності педагога є управлінська компетентність, яку розуміють як умову успішності управлінсько-педагогічної діяльності й спілкування, яка забезпечується готовністю і здатністю творчо і раціонально підходити до вирішення управлінсько-педагогічних завдань. Проте, на думку дослідника Е.Зеєра, компетентність включає не лише знання, але й когнітивну, операціонально-технологічну, мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову складові та систему ціннісних орієнтацій [5].

Розглядаючи управлінську компетентність як складову професійної компетентності викладача, ми погоджуємося з дослідниками, що вона включає в себе комплекс професійних ставлень, управлінсько-педагогічних цінностей, фундаментальних (базових) знань, норм з управління та освітнього менеджменту і навичок (компетенцій), які формують готовність і спроможність особистості викладача сприймати й адекватно відповідати на професійно-педагогічні потреби. Компетентний викладач здатний застосовувати знання та вміння ефективно і творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному і професійному середовищах. Управлінська компетентність викладача визначається спрямованістю його особистості до управлінської діяльності, її прагненням до подолання перешкод і досягненням високих результатів у навчальному процесі, бажанням самовдосконалюватися, реалізовувати свій інтелектуальний, професійний, особистісний потенціал та здатністю адаптуватися до гнучких змін в емоційно-соціальному досвіді в процесі вирішення нетипових, нестандартних управлінських завдань. Рівень управлінської компетентності викладача також характеризується адаптаційними здібностями та рівнем сформованості саморегуляції викладача, інтелектуальною готовністю та практичними вміннями налагоджувати ефективний простір обміну інформації, емоційною чутливістю й активністю у ситуаціях міжособистісної взаємодії. Компетентність як найважливіша складова управлінської культури відтворює певний рівень інтелектуальної, психологічної та функціональної готовності та здатності, які відображають управлінські знання, переконання, навички і вміння у професійній діяльності, та зумовлюють в своїй єдності якісну визначеність професіонала.

Важливим елементом управлінської культури є управлінська свідомість, яка розкриває творчий характер управлінської діяльності, в

основі якої закладені наукові знання, погляди, оцінки і норми, що вироблені суспільством, а також елементи повсякденної свідомості, які сформовані на особистих уявленнях, інтересах та життєвому досвіді. Реалізація управлінських рішень, вирішення педагогічних завдань, конкретні управлінські дії вимагають від викладача управлінського мислення як здатності реалізації цілей, потреб, мотивів, цінностей та мотивацію. Всі особистісні й професійні надбання інтеріорізуються у професійно-особистісних ціннісних орієнтаціях, які детермінують характер управлінської компетентності та мають прояв у культурі.

Управлінська культура характеризується комплексом умінь і навичок в сфері педагогічного аналізу планування, організації, контролю й регулювання педагогічного процесу, тобто забезпечує реалізацію управлінських функцій викладача. Під уміннями розуміють «знання на практиці», які передбачають наявність відповідного досвіду. Навичка ж, на відміну від уміння – це потенційна готовність і здатність людини до здійснення автоматичних дій.

На підставі аналізу літератури (С. Вершловський, Л. Васильченко, Н. Губа, С. Королюк, І. Ісаєв) ми можемо виділити наступні управлінські вміння і навички, які б забезпечували ефективність й успішність управління навчально-виховним процесом:

– діагностико-прогностичні (проективні) – вміння чітко визначати мету, цілі і завдання в ході навчального процесу; гностичні вміння як здатність аналізувати, порівнювати, узагальнювати, вносити корективи;

– організаційно-регулятивні – самостійно приймати доцільні управлінські рішення з урахуванням психологічних особливостей конкретної ситуації;

– соціально-психологічні – організувати сприятливий психологічний клімат, підвищувати мотивацію;

– контрольно-коригувальні – регулювання взаємовідносин й підвищення згуртованості учнівського колективу, ліквідація конфліктів, координація навчальної й пізнавальної діяльності учнів.

У своєму дослідженні ми погоджуємося з думкою Б. Гершунського, який вважає, що професійна компетентність в будь-якій сфері діяльності особистості є проявом її професійної культури. Аналізуючи сходження особистості до вищих ланок розвитку, дослідник наголошує на тому, що кожна наступна сходинка є вищим проявом попередньої, і це сходження по сходинкам «ієрархії» відбувається в результаті цілеспрямованого розвитку в середині кожної сходинки, який відбувається через освіту. Автор вважає, що «професійна компетентність в будь-якій сфері діяльності – є необхідним компонентом залучення людини до культури» [4, с. 64–65]. Дотримуючись логіки дослідника, ми можемо стверджувати, що професійно-педагогічна культура викладача формується через розвиток професійно-педагогічної компетентності. Оскільки управлінська культура

викладача є складовою професійно-педагогічної культури, то можна зробити висновок про трансформацію відповідної компетентності у відповідну культуру. Адже, формування управлінської культури передбачає певний рівень розвитку управлінської компетентності.

В своєму дослідженні ми виходимо з тих позицій, що управлінська культура майбутніх викладачів може бути сформована і розвинена лише через управлінську компетентність і є синтезом базових знань з теорії і методології управління взагалі та знань принципів і правил управління навчальним процесом і самоуправління; передбачає оволодіння високим рівнем методологічної культури при вирішенні проблемних питань, знання оперативно-технологічних функцій управління (оптимізації навчального процесу), знання змісту мотиваційно-цільового управління навчальним процесом. Ми поділяємо точку зору Н. Губи щодо виділення спеціальних управлінських компетенцій, які характеризують і складають основу управлінської культури (компетентності) вчителя і виражають його готовність до здійснення професійно-педагогічної діяльності, а саме:

- фізична (психофізіологічна) компетенція – необхідні показники здоров'я, вміння регулювати власний фізичний і психологічний стан, стійкість до стресових ситуацій;

- психологічна компетенція – цілеспрямованість, наполегливість, стійка мотивацію досягнення цілей, комунікативна компетентність, готовність примати на себе відповідальність, передбачувати конфліктні ситуації та оминати їх, готовність покластися на власну інтуїцію;

- інформаційно-гностична компетенція, яка включає спеціальні, фахові, світоглядні, психолого-педагогічні і науково-методичні знання;

- особистісно-професійна готовність до професійної діяльності (предметні і методологічні знання); володіння необхідними загально професійними нормами діяльності (пошук і засвоєння нової інформації);

- інтелектуально-творча компетенція – володіння комплексом інтелектуально-логічних (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, конкретизація);

- регулятивна компетенція – цілепокладання й планування; стійка активність; саморегуляція поведінки, гнучкість; оцінка результатів діяльності; володіння навичками рефлексії;

- організаційно-комунікативна компетенція – здатність до прийняття рішень, творчий, нестандартний підхід до вирішення педагогічних завдань; вміння налагоджувати партнерські стосунки і встановлювати психологічний контакт з учнями (студентами);

- дієво-творча компетенція – проєктивні, прогностичні, предметно-методичні, організаторські й експертні вміння і навички;

- правова компетенція – знання прав і обов'язків викладача, учнів та їхніх батьків; юридичні основи освітнього процесу; готовність підпорядковуватися імперативним нормам.

Управлінські компетенції задають зміст управлінській компетентності, яка інтеріоризується в процесі оволодіння базовими та фундаментальними знаннями з управління та освітнього менеджменту (компетенціями), це усталена якість особистості викладача, міра володіння компетенцією, що характеризує компетентного викладача в галузі управління навчальною діяльністю студентів (учнів).

Проведене нами дослідження дає зв'язку з вищезазначеним ми можемо зробити висновки про таке:

– управлінсько-педагогічна діяльність викладача носить багатоаспектний характер і зумовлює необхідність формування управлінської компетентності викладача як обов'язкової складової його фахової підготовки;

– управлінська компетентність як інтегрована якість особистості викладача є результатом синтезу управлінських знань, компетенцій й умінь та виступає детермінантом формування управлінської культури як професійно-особистісної якісної характеристики педагогічної діяльності викладача, що має прояв у високому рівні професіоналізму.

– управлінська культура як вищий прояв управлінської компетентності є мірою та способом самореалізації особистості викладача в управлінні навчальною діяльністю студентів.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в актуалізації провідних ідей вітчизняних та іноземних дослідників щодо генези проблеми формування управлінської культури викладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Браже Т. Г. Развитие общей культуры учителя в системе непрерывного педагогического образования / Т. Г. Браже // Взаимосвязь общей и профессиональной культуры учителя / под ред. Т. Г. Браже. – СПб. : ИОВ РАО, 1992. – 86 с.
2. Бургун І. В. Конструктивістський підхід до визначення компетентності особистості / І. В. Бургун // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : збірник наукових праць. – 2011. – № 1(4). – С. 195–205.
3. Губа Н. В. Теоретико-методологічні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Н. В. Губа. – З., 2010. – 450 с.
4. Гершунский Б. С. Философия образования : учебное пособие для студентов высших и средних педагогических заведений. – М. : Московский психолого-социальный институт, 1998. – 432 с.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессий : [учебное пособие для студентов вузов]. – 2-е изд., перераб., доп., / Э. Ф. Зеер. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.